

De mythe van de nobele journalist

René Cuperus bespreekt:

J. Wesselius (red.), *Het Mijneveld*.

Over journalistiek en moraal, Amsterdam:

Nijgh & van Ditmar, 1994.

'Er zijn twee maatschappelijke groeperingen die niet tegen kritiek kunnen: D66 en de journalistiek'. De uitspraak is, geloof ik, van oud-wbs-directeur Joop van den Berg; zij laat zich in elk geval lezen als een vrolijk *Aha-Erlebnis*. De luimige Van Mierlo staat symbool voor de ene groepering (waar het hier verder niet over zal gaan), Maartje van Weegen, presentatrice van NOVA, voor de andere. Toch al een armetierige *Libelle*-uitvoering van Jeremy Paxman van *Newsnight*, presteert Maartje van Weegen het elke NOVA-gast die een zin begint met kritiek op de journalistieke weergave van een bepaalde gebeurtenis in de rede te vallen met het cliché: 'Oh, u valt de boodschapper van het nieuws aan'. Als iets taboe is bij NOVA, dan is het wel kritiek op de journalistieke aanpak van een onderwerp. De gast wordt vriendelijk gesommeerd verder te gaan. Hoe het medium tv de toonzetting en de beeld-

vorming van een nieuwsitem beïnvloedt, is niet aan de orde.

Ongezien durf ik te beweren dat de NOVA-redactie niet over een bibliotheek beschikt, en al helemaal niet over de boeken van McLuhan ('the medium is the message'), Neil Postman ('de debilerende invloed van de beeldcultuur') of Baudrillard ('de media-werkelijkheid heeft de 'echte' werkelijkheid vervangen'). Voor reflectie op hun werk hebben journalisten noch de goede houding, noch de tijd.

De flink toegenomen macht van de media is mede als gevolg daarvan geen thema van publiek debat. Een enkele opiniëpaginischrijver durft het onderwerp nog wel eens aan te roeren, maar dat vraagt wel veel lef en onafhankelijkheid. Want wie in Nederland maakt zolangzamerhand geen deel uit van het persberichten- en voorlichtingscircus ofwel het politiek-maatschappelijk mediacomplex?

Tegen deze achtergrond is het bijzonder dat enige tijd geleden *Het Mijneveld*. *Over journalistiek en moraal* (onder redactie van freelance journaliste Jacqueline Wesselius) verscheen. Die eer komt het Instituut voor Openbare

Communicatie en de sector Hoger Informatie- en Communicatieonderwijs (HICO) van de Christelijke Hogeschool Windesheim toe. Wesselius schijnt het boek in hun opdracht te hebben samengesteld.

Het is een kloek boek geworden en omvang en vormgeving doen vermoeden dat we hier met een standaardwerk over het onderwerp te maken hebben. Lezen leidt echter tot een geweldige anti-climax. Als ik het boek had moeten aanschaffen, dan had ik me miskocht gevoeld. Want bij nader inzien gaat het om weinig meer dan een HBO-reader met te hooi en te gras bijeengeraapte stukken over het onderwerp. Redacteur Wesselius is er alles behalve in geslaagd de twintig afzonderlijke bijdragen met bijna net zoveel auteurs enige samenhang en zeggingskracht te geven. Nu is samenhang ook wel wat veel gevraagd bij een zo chaotisch opgezet boek: een artikel over de Dreyfus-affaire naast een interview met Parool-fotojournalist Wubbo de Jong; een stuk over pamfletten in het Parijs van de achttiende eeuw naast een 'analyse' van de zaak-Jenninger; een interview met de Duitse undercover-journalist Günther Wallraf tussen een artikel over propagan-

B O E K E N

da in het voormalige Joegoslavië en een interview met mediarechter Asscher in. Het maakt niet uit wat het is, als de lemma's journalistiek en moraal er maar iets mee van doen hebben, mag het in *Het Mijneveld*, zo lijkt de samensteller gedacht te hebben.

Hier verraadt zich dat niet of nauwelijks is nagedacht over de aangesneden problematiek, iets wat helaas nogal pijnlijk zichtbaar wordt in de inleiding en epiloog van Wesselius zelf. Zelden zoveel jofele gemeenplaatsen aan elkaar geschreven gezien. De toon van deze bijdragen overtreft die van Maartje van Weegen met sprongen. Het is alsof Wesselius de laagste klassen van de christelijke hogeschool als doelgroep voor dit boek ziet; een raadsel waarom Nijgh & Van Ditmar het dan als pretentieuze boek op de (algemene) markt heeft gebracht.

Mijn kritiek op de wereld van de journalistiek (de onder te veel journalisten gangbare codes en routines) loopt vreemd parallel met mijn kritiek op *Het Mijneveld*. Vrijwel nergens in dit boek wordt gearchitueerd, geanalyseerd, geredeneerd of geabstraheerd. Het gaat ten onder in anekdotiek. Wesselius is doodsbang voor welke algemenerisering dan ook. 'Zonder te vervallen in het postmoderne "wat is waarheid?"-gedoe, mogen we wel stellen dat het "nieuwsbedrijf" zo eenvoudig nog niet is', is een intelligente zin uit Wesselius inleiding. Of: 'Dit boek belicht verschillende aspecten van het "mijneveld", niet vanuit één of andere abstracte vorm van

"ethiek", maar vanuit de praktijk.' Natuurlijk, vanuit de praktijk, het zou eens te abstract worden en echt iets met 'ethiek' te maken kunnen krijgen.

Kuifje-perspectief

Ik had gehoopt hier te maken te hebben met een boek dat een middenpositie zou innemen tussen de dolgedraaide theorievorming van de communicatiewetenschap en de geesteloosheid van de journalistieke praktijk. Helaas staat het, gesitueerd tussen die twee polen, het dichtst bij de laatste. In het bijzonder waar het om de eigen bijdragen van Wesselius gaat, als ook om de aselechte bundeling van stukken. Het boek bevat zeker een aantal aardig leesbare anekdotes, maar ontbeert een poging om op een wat algemener niveau iets te zeggen over journalistiek en moraal. Aan het eigenlijke thema komt men dus nauwelijks toe.

Bovendien is het een naïef boek, dat in de jaren vijftig verschenen had kunnen zijn, ruim voor de 'media-boom'. Het informatie- en communicatietijdperk is de grote afwezige. De veranderde maatschappelijke betekenis van nieuws en informatie, Wesselius heeft het goeddeels over het hoofd gezien. Wat overheerst is het *Kuifje-perspectief*, de journalist als integer-onnozele waarheidszoeker, die op zijn queeste tal van beren op zijn pad treft. Tamelijk ouderwetse vraagstukken vormen dan ook de hoofdmoot van het boek. Vanuit het perspectief van de 'nobeles' journalist wordt het Mijneveld geschetst. *Evergreens* als het vraagstuk van de onafhankelijkheid en

de objectiviteit van de journalist passeren de revue; en dit aan de hand van interviews en korte anekdotische bijdragen van een twintigtal 'betrokkenen'. Censuur (de Golfoorlog), commercie (de oplagecijfers, de mediacycoons) en manipulatie van allerhande aard (vooroordelen en de 'gekleurde bril') worden als de belangrijkste bedreigingen van de journalistieke beroepsuitoefening getoond en besproken. Welke gevaren loopt een leerling-journalist van de Winschoter Courant, zo lijkt de leidende vraagstelling. Want diep graven doet het allemaal niet.

Het boek ontbeert bovenal zelfkritiek. Het journalistieke métier wordt nauwelijks geproblematiseerd; de idylle van de nobele journalist niet verstoord. Bijna geen woord over de fictie van 'de' journalist of 'de' pers; de duizenden 'journalisten' die commerciële bedrijfs- en advertentiebladen van kopij voorzien, alsmede de vakbroeders van de huis-aan-huis-bladen en de roddelpers: zij mogen allen delen in de edele waarden van het 'vak'. De journalist als goedbedoelende waarheidsvinder die in strijd met krachten van buiten zijn weg door het mijneveld moet zoeken, blijft het dominante beeld.

Van de twintig bijdragen zijn er slechts drie interessant of tot nadenken stemmend. De schrijver Bob den Uyl heeft een aardige bijdrage over de aantoonbaar valse *mythe van Verdun*. Op dat ooit bloederige strijdtoneel van de Eerste Wereldoorlog zouden geen bomen meer kunnen groei-

B O E K E N

en. Ondanks de weelderige bomengroei ter plekke, houdt de mythe stand. Een aardig geval van informatieblindheid en perceptiedwang.

Het meest interessant zijn de uit het Frans vertaalde artikelen over de zelfmoord van oud-premier Pierre Bérégovoy. Dit is de enige casus waarbij dilemma's en waardenconflicten boeiend aan de oppervlakte komen. De term mediageweld heeft bij deze tragische gebeurtenis zijn ware betekenis gekregen; het vraagstuk van de verantwoordelijkheid van de journalistiek staat hier op scherp.

Jean Daniel, hoofdredacteur van het Franse weekblad *Le Nouvel Observateur*, roept naar aanleiding van deze politieke zelfmoord op tot een overdenking van de ethiek en het collectieve gedrag van de journalistiek. 'De verdenking tegen Pierre Bérégovoy werd dertig keer per dag herhaald, want dat is het systeem. Geen enkele radiozender, geen enkel televisienet, geen enkel dag- of weekblad wil onderdoen voor de concurrent (...). De nieuwe wet van ons vak is niet de informatie, maar de voortdurende concurrentie. Het meest onschuldige verwijt ontardt door die litanie

in een kruistocht'. Het is dit nieuwe 'media-systeem' waaraan Wesselius met haar Kuifje-perspectief volledig voorbijgaat. Nieuws is meer en meer pure handelswaar geworden, onderdeel van een vraag-en-aanbod-dynamiek en van een giftig proces van oneindige herhaling en vermenigvuldiging. Tom Schalken sprak in een *Volkskrant*-column al eens van de 'journalistieke Wet van Murphy': als iets of iemand negatief in de openbaarheid komt, wordt dat in de loop van de tijd alleen maar erger. Nederland heeft dan ook zijn eigen zelfmoord-zaken: die van Elco Brinkman, binnenkort ongetwijfeld gevolgd door die van Heerma. Het gaat hier om verschijnselen die de persoonlijke verantwoordelijkheid en ethiek van de goedbedoelende journalist feitelijk overstijgen. Die journalist zal zich echter wel rekenschap dienen te geven van dat mediasysteem. Hij maakt er deel van uit en draagt eraan bij. Waar blijft de integere waarheidszoekende onderzoeksjournalist in een door primeurjacht en concurrentie gekenmerkte commerciële nieuwsmachinerie? Hoe te ontkomen aan de collectieve obsessie voor

'het dagelijkse nieuwsfeit'? Wat is de functie van waarheid in een meer en meer tot beeldvorming en beeldenstrijd gereduceerde publieke werkelijkheid?

Het lijkt me zinnig dat een op te richten *Nederlandse Vereniging van Kwaliteitsjournalisten* zich, met uitsluiting van de vele kwaadaardige en beunhazende vakbroeders, eens zou buigen over de maatschappelijke impact van het nieuw ontstane 'mediasysteem'. Een bezinning op de logica en de codes van de hedendaagse journalistieke praktijk en vooral op de onbedoelde collectieve gevolgen van het mediageweld is urgent. Het wordt tijd dat kwaliteitsjournalisten zich eens uitspreken over journalistieke kwaliteit. En over de kwaliteit van nieuws en informatie. Om vak en moraal van de journalistiek te beschermen en te versterken. Helaas kan Wesselius' *Mijnenveld* bij een dergelijke bezinning slechts van zeer beperkte waarde zijn. Dat boek had beter op de Christelijke Hogeschool Windesheim kunnen blijven circuleren. Als een perpetuum mobile.

RENÉ CUPERUS
Eindredacteur S & D

